

Terug naar de tredmolen

In een der vele Kamerdebatten, aan de viering van onze Bevrijdingsdag gewijd, deed de heer Scheps een dringend beroep op de Regering, haar bijdrage te leveren om de „dagelijkse tredmolen van de arbeid” stil te zetten op de 5de mei. Dat zou ten goede kunnen komen, zo voegde hij er later aan toe, aan de grote waarde van die 5de mei en de herdenking, die er aan voorafging, voor ons hele volk: namelijk een moment stil te staan op de weg des levens en te weten, vooruit te moeten zien en toch de tijd te vinden om terug te zien.

Vorig jaar, bij het Tiende Bevrijdingsfeest, is aan deze aandrang schoorvoetend gevolg gegeven. Maar dit jaar heeft de Regering haar medewerking geweigerd: de tredmolen van de arbeid is niet stilgezet, althans niet van regeringswege, alle parlementaire welsprekendheid en zelfs een parlementaire uitspraak ten spijt.

Hierover na te kaarten heeft geen zin. Maar onze spijt mogen wij niet verzwijgen. Want deze onwil, die trouwens niet tot de Overheid beperkt bleef, maar met een stuk lauwheid en lusteloosheid in brede volkslagen overeenstemde, is wel symbolisch. Na het betrekkelijk succes van de 5de mei 1955 zijn wij voor het vervolg teruggewezen naar de tredmolen. Het is eenvoudig een onding, een traditie met een onderbreking van vier jaren te willen onderhouden. Het is even onlogisch, de herdenking van de 4de mei door een hele of halve dag dagelijkse beslommingen te willen scheiden van de feestvreugde, die er organisch mee verbonden is, Herdenking der gevallen en vreugde over de Bevrijding behoren onlosmakelijk bij elkaar, hoe pijnlijk deze koppeling ook voor velen moge zijn. Daarin ligt juist de unieke betekenis van deze gedenkdagen. Zo wordt dit feest immers de bevestiging van het leven tegen de achtergrond van de dood. Daarin ligt tevens zijn diepste zin.

* *
*

Het is een der scherpzinnigste psychologen van deze tijd, de socioloog Erich Fromm, die getuigt, hoe onze tijd probeert de dood en het tragische levensaspect te onderdrukken, terwijl het besef daarvan juist een sterke impuls vormt tot het leven en tot de menselijke solidariteit. „Het is een ervaring,” zegt hij, „waarzonder vreugde en geestdrift intensiteit en diepte missen”. Bij ons dreigt echter het omgekeerde te gebeuren. In onze schroom voor een waarachtige en uitbundige feestviering zien wij hier in Nederland kans te vluchten in de doodsgedachte. De herdenking op de 4de mei slaagt bij ons heel wat beter dan het feest, dat erop volgen moet.

Is dat een Calvinistische erfenis? Is het de erfelijke belasting met een stuk verwereldlijkt, om niet te zeggen, verzuurd zondigheidsbesef? Feit is, dat ons volk moeite heeft, zichzelf te geven in een volksfeest, daaraan vorm te geven, zich daarin op gezonde wijze uit te leven. Er zijn natuurlijk in een ver of nabij verleden wel uitzonderingen. En er is ook wel vaak het verlangen. Was het niet de letterkundige Van Deyssel, die 50 jaar geleden het verlangen uitte, de herdenking van het geboortjaar van onze grootste schilder te vieren met, wat hij noemde, „een gewoon, een ruig, een bont, een groot, een groots en op een enkele plek wat al te ruw, feest van het hele volk”? ... Dat was toen een illusie, evenzeer als het nu een illusie is, van een Rembrandt-herdenking een ware volksbelevens te maken. Maar eens hebben we toch zo'n feest meegemaakt. Dat was in de dagen na de Bevrijding, in 1945 zelf. Toen was het inderdaad een „ruig, een bont, op een enkele plek wel wat al te ruw, feest van het hele volk....” Maar nu zijn we weer terug in het oude spoor, terug in de dagelijkse tredmolen, officieel en wel. Trouwens, dat konden we wel al eerder weten. Wim Kan heeft het vorig jaar ons allemaal voorgehouden: Eerst, bij de Bevrijding, waren we één, toen al spoedig twee en dan kwamen ze allemaal weer terug.... al onze

verdeeldheden, onze bekrompenheden, onze bijzondere bedrijvigheden, onze hakketakkerijen, ons geharrewar — ook over de 5de mei! —

Men zal zich misschien afvragen — als men zich tenminste op zo'n mooie mei-morgen nog iets ernstigs afvraagt! — of dat nu eigenlijk wel past, in deze rubriek Geestelijk Leven, door de V.A.R.A. welwillend aan het Humanistisch Verbond afgestaan, zo lang stil te staan bij iets, dat een stukje politieke strijd in ons land is geworden, zelfs tot een stukje tredmolen, in de routine van het politieke en parlementaire debat? Maar het gaat hier in wezen om een brok geestelijk leven, een stuk volksleven, dat dreigt te verkommeren. Is het vorm en gestalte geven aan de vreugde des harten, in een gemeenschappelijk beleefde feestvreugde, niet een nationaal geestesgoed, een cultuurgood van de eerste rang? Wee het volk, dat de hoogte- en dieptepunten in zijn bestaan, de keerpunten in zijn historie, niet tot een stijlvolle traditie weet te verwerken. Een traditie, waarin leed en smart, maar ook vreugde en dankbaarheid, in een ritmische cadans hun plaats en weerslag gevonden hebben.

En zou een Humanisme, dat prat gaat op zijn eigen plaats in die Nederlandse traditie, daarin geen eigen woord te spreken hebben? Niet in de vorm van een min of meer obligate feestrede. Maar wel door pleidooi in woord en daad voor het goed recht op vreugde, dat tot de eerste positieve mensenrechten behoort. Natuurlijk niet in die zin, dat het Humanisme zich als kampioen bij uitstek wil opwerpen voor wat liefst een ongedeeld nationaal erfgoed behoort te blijven. Maar wel, omdat het Humanisme uiteraard zijn eigen relatie heeft tot de grote tradities en evenementen in het Nederlandse volksbestaan. Met name tot de crisis in dit volksbestaan, welker bekroning en afsluiting in deze meidagen gevierd worden.

Het is immers maar al te duidelijk, dat het Humanisme, zoals het thans hier gestalte heeft gekregen, ondenkbaar is zonder de beproeving van die oorlogsjaren en van de algemene crisis, die in die oorlog haar climax bereikte.

Het was een crisis, die tevens de kweekbodem, de incubatie-periode was van vele nieuwe geestelijke verschijnselen — het Moderne Humanisme inclusief. Het klinkt paradoxaal, maar deze oorlog, met zijn schokkende onmenselijkheid, zijn mensenverachting en zijn schending der menselijke waardigheid op een onmetelijke schaal, deze zo vernietigende, mensonterende oorlog is tevens kweekbodem geweest, ook voor een nieuw, modern humanisme.

Maar dan een verdiept, gerijpt, volwassen humanisme, waarin het menselijk tekort, het tragische in de mens, de menselijke onvolmaaktheid en gebrokenheid, mede worden opgenomen en verwerkt. Dit Moderne Humanisme is geen naief oppervlakkig idealisme met allerlei schellen en oogkleppen. „De mens is goed”, symbolische slagzin voor een onrijpe levensovertuiging, heeft afgedaan. Ook de humanist van onze tijd weet, hoezeer de mens tot alles in staat was en is, in goede en in kwade zin. Ook hij vergeet niet, wat Van Randwijk in „Onderdrukking en Verzet” zo scherp heeft uitgesproken: „dat de schrikbarende wredeheden uit de afgelopen oorlog zijn bedreven door mensen, die als de eerzame bakker uit onze straat waren — en het opnieuw konden zijn...” Of, zoals Mr Herzberg erop wijst, dat er niets uitzonderlijks was aan die Scharführer X in Bergen-Belsen, die „doodgewone man”, wiens enige kwaliteit was, dat hij leeg was...” En dat is niet alleen „Duits!” In de Balans, die Herzberg aan het eind van zijn Amor Fati opmaakt, wijst hij op de „heiden”, die in ons allen is, en altijd wezen zal, in Christen, Jood en Humanist — de „naamloze”, die niet weet, wat een Noord-Afrikaanse Joodse schoolmeester op z'n primitief-gewijde wijze wist: „dat er verschil is tussen rein en onrein” — tussen iets dat mag en dat niet mag. —

* *
*

Deze oorlog was en is voor ons allen een Mene Tekel, een teken aan de wand, hoever het met ons als mensen, met elk van ons komen kon, in bedrijvende, actieve zin en lijdende zin. Maar behalve alarmsignaal, waarnaast allerlei oude sein-apparaten, versleten ideologieën, dogma's en kwasi-zekerheden verstek lieten gaan, waren deze jaren van Onderdrukking en Verzet tevens een zeef, een keurmiddel, een maatstaf voor wat de mens, voor wat ook wij-zelf waard waren. Wat op de kritieke punten in die jaren, op de momenten, waarop wij op onszelf, op onze eigen verantwoordelijkheid, op onze diepste kern teruggeworpen waren, in het geding was, dat was onze persoonlijkheid, onze eigen mensenwaarde, onze waardigheid als mens — ook soms, ja misschien juist in de eenvoudigste, maar moeilijkste beslissingen. Waarom het ging, dat was ons mens-zijn, niet in laatste instantie als vitaal, biologisch, sociaal of politiek wezen, maar ons zijn als mens, weet hebbend, soms helder, dan weer vaag, van een vrijheid in gebondenheid, een verantwoordelijkheid aan boven-persoonlijke, boven de enkele mens uit-

stijgende, maar toch typisch menselijke waarden. Hier in die momenten van diepste belevenis, was de mens inzet, maar inzet-in-vrijheid, niet „ingezet” als een stuk materiaal, maar inzet in de zin van op het spel staande, in de waagschaal, waar de mens gewogen wordt en op zijn menswaardigheid wordt getoetst.... Dit diepe besef van menselijke waardigheid, dat wij gewonnen hebben in die jaren, uit het protest tegen de mensenschending die wij ervoeren, uit onze eigen belevenissen, ja ons eigen falen, dat willen wij uit die grote beproeving vasthouden. Daarom zijn die jaren ons zoveel waard, ook ons Humanisten, en daarom willen wij ze niet prijsgeven, niet loslaten. Was de prijs soms niet hoog genoeg? Duizelingwekkend hoog, onbetaalbaar, maar toch voldaan, door die miljoenen, die toen gevallen zijn, ook voor ons.

Daarom willen wij gedenken. Maar niet alleen gedenken de offers, de doden, zij, die de prijs betaalden. Het is een atavisme, een overblijfsel uit primitiever levensverhoudingen, wanneer de gedachte aan dood en ondergang de zin van het leven zou vertroebelen en doen verdorren. De dag der Doden, de 4de mei, mag, hoe zwaar hij velen moge drukken, de dag van de vreugde, van het leven, van de Bevrijding, niet overwoekeren en verpletteren.

Het zijn de doden zelf, veelal gevallen met het uitzicht op de verlossing, die ons het meest zouden kwalijk nemen niet datgene te vieren, wat het lot hun onthouden heeft. Geen hunner wellicht meer dan die man, die de kring van het Moderne Humanisme zo na stond, die Leo Polak, voor wie leven en dood elkaar zo volkomen aanvulden en die ons immers zo dringend raadde het Memento Mori, het gedenk te sterven, te vervangen door een Memento Vivere, een gedenk te leven!

Daarmee is niet alles gezegd. Behalve de schaduwen van het verleden, liggen over elk Bevrijdingsfeest de schaduwen van morgen. Nauwelijks aan een nachtmerrrie van vijf jaren ontkomen, stapelden zich telkens opnieuw nieuwe angsten en verschrikkingen duizelingwekkend voor ons op. Maar bij dat alles gaat het er ook om, de ware zin des levens, ondanks alle bedreiging, nimmer te vergeten.

Ook het leven-in-angst kan tot een sleur worden. Ook de nu eens wat dunnere, dan weer aandikkende stroom onheilsberichten kan tot een „tredmolen” worden, waardoor wij ons dagelijks moeten heenploeteren. Laten wij ons althans niet in deze tredmolen laten opsluiten om elk uitzicht op een menswaardiger bestaan te verliezen. —

Het is misschien niet verstandig, op de ochtend van de 6de mei over een feestelijk herdenken te spreken, dat in de huidige situatie, al of niet gevierd, een gevoel van katterigheid moet achterlaten. In het uiterste geval kunnen we altijd nog troost putten uit het feit, dat als de mensen het niet voor elkaar kunnen krijgen, de natuur nog wel eens te hulp schiet. En hoe is zij ons gisteren ter wille geweest! Als U in de afgelopen dagen in datgene wat de mensen aanrichtten, niet aan uw trek bent gekomen, geeft U dan over aan het grandiose feest, dat een meizon biedt, die zelfs in Nederland niet krenterig kan zijn. En laat U daarbij niet binden aan welke tredmolen ook. Die vrijheid kenden wij zelfs wél in de jaren van de zwaarste onderdrukking.

Dr. B. W. SCHAPER

ERASMUS

*spel van het humanisme
door Garmt Stuiveling*

ingebonden f 7.90

Verkrijgbaar bij het centraal bureau Hum. Verbond
Bleijenburgstraat 1, Utrecht / girorekening 304960

HET WOORD VAN DE WEEK

VERSCHIJNT
WEKELIJKS
6 MEI 1956

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Bleyenburgerstraat 1, Utrecht

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie en redactie: Humanistisch Verbond, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht, Postgiro 304960
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 1,— p. kwart., losse numm. f 0,12, buitenland f 4,60 p.j.